

KISEBBSÉG- KUTATÁS

SZEMLE

NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

A migráció jogi aspektusai és társadalmi-kulturális hatásai

Beszámoló a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus szimpóziumáról

A Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság 2016 nyarán, Pécsen – a Pécsi Tudományegyetemmel és az MTA Pécsi Területi Bizottságával együttműködve – tartotta a VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust.¹ A kongresszus – amelyen három kontinens huszonnégy országából 493 kutató vett részt mintegy ötszáz előadással – egy plenáris ülésen és negyvenegy szekcióban (szimpóziumban) szervezte meg a tanácskozást. A negyvenegy szekció egyike a *migráció jogi aspektusai és társadalmi, kulturális hatásai* című szimpózium volt, melynek egy napos tanácskozásán hat előadó fejtette ki nézeteit a címben jelzett kérdésről, s ahol az előadók mondandóját az ennél jóval nagyobb létszámú hallgatóság egészítette ki észrevételeivel.

A téma vitathatatlanul az aktualitásokhoz kapcsolódott,² de a résztvevők szakmailag magas színvonalon elemezték a problémákat. Az előadások meglehetősen szerteágazóak voltak; legalább négy-öt tudo-

---

¹ Az 1977-ben alapított Társaság öt évente rendez nemzetközi kongresszusokat: az elsöre „Hungarológiai oktatás régen és ma” címmel 1981-ben került sor Budapesten, a mostanit megelőzőt pedig – melynek fő témája a „Nyelv és kultúra a változó régióban” volt – 2011-ben Kolozsváron szervezték. Az idei kongresszus (Pécs, 2016. augusztus 22-27.) fő témája a „Kultúra- és tudományköziség. Magyarságtudomány a 21. században” volt.

² Ugyancsak a migráció kérdésével állt kapcsolatban a „Migráció, identitás és integráció Magyarországon történeti perspektívában” című szimpózium, valamint – bár csak a címével jelzett könnyed játékosság révén – a „Migráns eszmék. Politikai nyelvek vándorlása a 19. századi Magyarországon” című szekció.

mányterület – politikatudomány, jogtudomány, filozófia, kulturális antropológia és egyes kutatásoknál a demográfiai adatokat kiemelő szociológia – megközelítésében tárgyalták a kérdést, s az előadók a maguk módján kapcsolódtak a migráció sokféle kontextusban értelmezhető jelentéséhez.

A szimpózium megnyitóján –, melyet *A nyelvi-nemzetiségi kérdés jogi szabályozása Magyarországon* című szekcióval közösen tartottak – Vízkelety Mariann, az Igazságügyi Minisztérium igazságügyi kapcsolatokért felelős államtitkára köszöntötte a résztvevőket, majd szakmailag is igényes ünnepi nyitó előadást is tartott. Arról beszélt, hogy a „globalizált világ bábeli zűrzavarában” milliók keresik az identitásukat. Ennek sikeréhez bezárkózás helyett szerinte *dialógusra* van szükség, amiből aztán „egy újfajta rend” születhet majd. Kellően szép, ünnepélyes felütés volt ez a tanácskozáshoz!

Az első előadást Cseresnyés Ferenc tartotta *A politikai menekültek elismerésének változásai 1956 óta* címmel, amelyben a kényszer hatására kialakult menekült migráció kérdését állította középpontba. S a második világháborút követő európai migráció történetét három korszak – hidegháború (1946-1989), rendszerváltozást követő két évtized (1990-2011), valamint napjaink elmúlt öt éve (2012-2016) – jellemzőinek megállapításával elemezte.³

Az első időszakban, de főleg 1950 és 1980 között az előadó szerint „dél-észak” irányú vándorlás uralta Európát. Ekkor jelentős volt a vendégmunkás migráció, de vándoroltak politikai és etnikai menekültek is. Az 1970-es években következett be változás, amikor a kőolajár-krízis hatására az addigi befogadók leállították a munkaerő-bevándorlást, ennek következményeként pedig a vendégmunkások családjukkal együtt

³ Az előadó álláspontjának egyes elemei olvashatók a szakirodalomban is; lásd: Cseresnyés Ferenc: Az európai menekültpolitika elbizonytalanodása az újabb migrációs hullámokkal szemben. In: *Modernkori veszélyek rendészeti aspektusai*. Szerk.: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, XVI., Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoport, Pécs, 2015. 239-245. Cseresnyés Ferenc: Menekültpolitika és határellenőrzés. In: *A „Határország a minőség útján” című konferenciáról*. Szerk.: Hautzinger Zoltán, Pécsi Határőr Tudományos Közlemények, IV., Pécs, 2005., valamint Cseresnyés Ferenc: Migrációs potenciálok és trendek Európában. In: *REGIO VII.*, 1996/4. sz. 19-46. o.

letelepedtek a választott országokban. Az 1980-as évek vége a migrációs áramlások irányának módosulását hozta, amennyiben „kelet-nyugat” irányú népmozgások váltak jellemzővé, amit főként a vasfüggöny lehullása eredményezett.

A XX. század derekára zavar mutatkozott a nemzetközi menekültjogban (korábban hat menekült egyezmény volt érvényben), ezért – hangsúlyozta az előadó – egyre sürgetőbbé vált azok egységesítése. Ekkor alakult az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága, amelynek legfőbb feladata a menekültek jogvédelmének biztosítása a kormányokkal és nemzetközi segítség szervezetekkel együttműködve. E változás során született 1951-ben a Genfi Konvenció,⁴ amelynek jelentőségét és anomáliáit az előadó több lépésben emelte ki. (1) Az Egyezmény egy általánosan elismert nemzetközi jogilag érvényes menekültfogalmat fogalmazott meg; (2) e nemzetközi jogszabállyal először hoztak létre közvetlen kapcsolatot a menekültek védelmének jogi eszközrendszere és egy nemzetközi szervezet között; (3) a Konvenció az időközi korlátozások ellenére a mai napig a nemzetközi és európai menekültügy alapjogszabályának számít. Az első időszakot követően jelentkeztek a gondok. Így például a következők. Noha a hidegháború időszakában az antikommunista menekülteket készségesen befogadták, más politikai menekültek csekély megértésre számíthattak. Nehezen fogadták be az „antropológiailag eltérő” (különböző bőrszínű stb.) embereket, majd meghatározó tényezőként, tkp. politikai gondként jelent meg a menekültek növekedő létszáma. Érdekes adatként hangzott el az is, hogy az Európai Közösség országaiban 1992-ben a politikai menedékjogért folyamodók száma majdnem egymillió volt.

Az előadó a második időszak egyik számottevő eseményeként az Európai Unió 2004-es bővítését határozta meg, amely nagymértékben módosította a migráció korábbi tendenciáit. Egyrészt csökkentette a jogcím nélküli tartózkodások számát (szabad mozgás a schengeni tér-

---

⁴ Az 1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=98900015.TVR

ségben), másrészt a probléma áthelyeződött a régi tagállamokról az új tagállamokra, hiszen jórészt az új tagállamokon keresztül történik az illegális bevándorlás. Ezt a tényt azzal az adattal is alátámasztotta, miszerint Németországban (amely Európa egyik népszerű bevándorlási célországa) 2012-ben a bevándorlók 74%-a az új (kelet európai) tagállamokból érkezett. Ezt követően az előadó összegezte, hogy 2004 májusát követően a kelet-európai bővítés után létrejött és tartóssá vált egy alacsony bérezésű gazdasági szektor, ahol a nyitott határok következtében a szegény országok egyre több legális és illegális munkavállalója talál foglalkoztatásra.

A harmadik időszak az előadó szóhasználatában a „migrációs válság” időszaka. E korszak fő problémája szerinte az, hogy az utóbbi néhány évben – az Európai Unióba irányuló – tömeges és illegális migrációval nem csak az életüket mentő „menekültek” érkeznek, hanem olyan migránsok is, akik szabad elhatározásból, gazdasági okokból indultak útnak. Ebben analógiát látott az 1990-es évek elejével: akkor sem volt, most sincs legális bevándorlási lehetőség. Emellett jelentős problémaként állapította meg, hogy a „menekült” és (gazdasági) „migráns” között nem húzódik éles fogalmi határ. Fontosnak tartaná e fogalmi hiányosság pótlását, nem csak jogi, demokratikus alapon – mint mondta –, hanem a humanitárius értékek miatt is. Ezenkívül jelentős hiányossággként vetette fel, hogy az Európai Uniónak nincs közös megállapodása a harmadik világbeli államokkal, tudniillik, hogy milyen szakmában, milyen kvóták mellett fogad be munkavállalókat. (Példaként említette ennek helyes működésére Kanadát és az Egyesült Államokat).

Végül Cseresnyés arra mutatott rá, hogy a jómódú demokráciák sem tekintik – és nem is tekinthetik – a menekülteket hasznot hozó kiegészítő munkaerőként, s a politika és az oktatás nem is számol ebből a szempontból a menekültekkel. Úgy tartotta, hogy be kell őket fogadni, segíteni kell őket, de a tömeges áramlásuknak nyilván útját kell állni. Egyfelől, mert a menekült-problémával mindig emberi katasztrófák járhatnak⁵, másfelől a menekültprobléma terheinek nagyobb részét

---

⁵ Ez a 2015 januári és novemberi párizsi terrortámadások után megjelenő főleg politikusi felvetésre utal, miszerint a terrorcselekmények és ezek kockázatának növekedése alapvetően a bevándorlás erősödésének köszönhető. Megjegyzem, hogy ennek az

jellemző módon a válság peremén álló első befogadó legszegényebb államok viselik. Végül az előadó a probléma elleni küzdelem „mérhető eredményéről”, a külső határok ellenőrzésének sikereiről számol be.

Mohay Ágoston *Az Európai Unió és Törökország együttműködése – nemzetközi és uniós jogi szempöngből* címmel tartott előadást.⁶ Mondanivalóját három résztéma köré csoportosította. Bevezetöként bemutatta, hogy milyen háttér mellett kell értékelni a mai migrációs válságot, mi jellemzi Törökország és az Európai Unió viszonyrendszerét és melyek eddigi együttműködésüknek a főbb állomásai. Elhangzott, hogy a török állam a második világháborút követően szinte minden olyan szervezetben igyekezett részt venni, amely tágabb értelemben az euro-atlanti együttműködésnek a fórumát jelenti. Törökország az Európai Unió leg- régebbi társult államai közé tartozik ugyan, hiszen már 1963-ban megkötötte társulási szerződését, s 1987-ben benyújtotta tényleges csatlakozási kérelmét, majd 1995-ben gazdasági jelentőségű kérdésben vámuniót is kötött az európai térséggel, de csak 1999-ben lett tagjelölt ország. Az uniós diplomácia következtében a tényleges csatlakozási tárgyalások 2005-ben kezdődtek meg. Ennek részeredményeként megtudtuk, hogy a tárgyalások során különböző kérdéskörökben tizenöt fejezetet sikerült megnyitniuk és ebből eddig egy fejezetet lezárni.

---

ok-okozati összefüggésnek a valószerűtlenségére rámutatott Ritecz György: A migráció trendjei és ami mögötte van. *REGIO* 2016/2. sz. 123-125. Ritecz megvizsgálta, hogy az elmúlt hat évben az EUROPOL statisztikái alapján hogyan alakult a terrorcselekmények száma az Unió országaiban. Ezek száma alapján „egyértelműen láthatjuk a csökkenő trendet” – fogalmazott, majd ezt írta: „A korábbi (2009) 316 terrorcselekmény helyett 2014-ben már csak ennek a kétharmadát (201 eset) követték el. [...] Kijelenthető tehát, hogy miközben egyre nagyobb a ’bevándorlás’, illetve a menedékkérők száma, a terrorcselekmények, illetve azon személyek száma, akik ilyenek előkészítésével gyanúsíthatók, egyértelműen csökkenő adatokat mutatnak. Európában igazán a terrorfenyegetettség nem is a bevándorlókhoz köthető, hanem a leszármazottaik egy kis részéhez.”

⁶ A témához kapcsolható egyéb munkái: Mohay Ágoston: Nemzetközi jogi standardok az uniós menekültügyben. In: *Scriptura* 2016/1. sz. 105-118.; A nemzetközi migráció jogi aspektusai, különös tekintettel a legális migráció szabályozására az Európai Unióban. In: *Migrációs tendenciák napjainkban*. Szerk.: Glied Viktor-Tarrósy István-Vörös Zoltán. Publikon Kiadó, Pécs, 2014. 46-64. o. Készült az Európai Integrációs Alap/Belügyminiszterium által finanszírozott EIA/2013/3.7.5. azonosítószámú „Migrációs tendenciák napjainkban” nevű projekt keretében.

A prezentáció középpontjában természetesen Törökországnak a migrációs válságban betöltött szerepe és funkciója állt. Ezzel kapcsolatosan a résztvevők megismerhették az elmúlt pár év történéseit, amikor is 2015-16-ban a megnövekedett migrációs (menekültügyi) hullámra az Európai Unió tagállamai eltérő jogi és politikai válaszokat adtak. Egyes tagállamok ugyanis fokozottan érintettek a problémában, érthető módon az uniós szabályozási rendszer logikája „Schengen”, „Dublin” miatt. Itt az előadó külön kiemelte Görögország problémáját, ahol 2010 körül összeomlott a menekültügyi rendszer. Először az Unió Törökországgal próbálta megoldani a kérdést, például a *hotspot-rendszer* (különbéféle személyi adatok elektronikus regisztrációja, ami jelenleg Görögországban és Olaszországban is működik) vagy *relokáció* (kvóta, amely a már menekültügyi kérelmet benyújtó személyekre értendő) útján, illetőleg belső megoldási javaslatként merült fel a megerősített *külső határőrizet* is. Az előadó megállapította, hogy ez utóbbi úton haladva nyilvánvalóan a következő lépcsőfok egy tényleges európai határőrizeti szerv létrehozása lesz. Megtudhattuk, hogy a fentiek egy része még csak javaslat, mások pedig nem működnek jól, részben a gyakorlati megvalósításuk ütközik óriási problémákba, mindenesetre úgy tűnik, hogy az Európai Unió Törökország nélkül ezt a problémát nem tudja megfelelően kezelni. Ennek következtében hosszas tárgyalások és más előzmények után 2016-ban megállapodtak egy migrációs menekültügyi együttműködésről, vagyis kiadtak erről egy a két ország közötti közös nyilatkozatot.

A továbbiakban az előadó e nyilatkozatot elemezte Európa szemszögéből, majd pedig megvizsgálta tartalmi és jogi természetét. A nyilatkozat értelmében a Törökországból Görögországba érkező illegális migránsokat vissza lehet küldeni Törökországba, és Görögország eszerint cselekedett is. A visszaküldöttek körébe olyan személyek tartoznak, akik vagy nem nyújtottak be menekültügyi kérelmet, vagy benyújtottak, de az megalapozatlan vagy elfogadhatatlan. Fontos jellemzőként emelte ki, hogy a folyamat során nem kollektív, hanem személyenkénti, egyéni vizsgálat történik. Ennek része az úgynevezett „szírért szír” megállapodás, ami azt jelenti, hogy minden szír állampolgárért – aki az Európai Unió területéről visszaszállítanak Törökországba – egy másik szír állampolgárt relokáció útján átvesznek. Ezekén túl, Törökország foko-

zott határőrizetet vállalt az embercsempészet elleni fellépés érdekében. Az előadó kiemelte: fontos látnunk, hogy bár Törökország nem annyira védi határait a belépést, de Görögország sem annyira gátolja a kilépést, s ez a folyamat együtt eredményezte ezt a jelentős beáramlást az Európai Unió központi területeire.

A nyilatkozat tartalmi vizsgálata során felvetődött az a kérdés, hogy Törökország általában biztonságos országnak tekinthető-e a menedékkérők körében, illetve, hogy Törökország mennyiben felel meg a Genfi Konvenció követelményeinek. Amíg az első kérdés megválaszolása érdekében a sikeres menedékkérelmek számát kell megvizsgálni, addig az utóbbi kérdés tekintetében fontos általános megállapítás az eddigiek alapján is megtehető: Törökország a mai napig földrajzi korlátozást tart fenn a Konvenció vonatkozásában. Ennek értelmében, Törökországban a Genfi Konvenció értelmében vett menekült kizárólag az lehet, aki Európából érkezik, s aki nem ilyen, azoknak védelmében kiegészítő védelmi státuszok léteznek.

A megállapodás jogi természetét illetően nem tisztázott – hangsúlyozta az előadó –, hogy pontosan mi is ez a megállapodás. Elnevezése elsősorban a tartalma miatt *nyilatkozat*, a megállapodás azonban nem az Európai Unió működéséről szóló szerződésalkötési szabályok szerint született. Ezen kívül a szóhasználat sem a szokásos nemzetközi szerződésekre jellemző. Mindezek alapján az előadó inkább egyfajta „politikai kötelezettségek gyűjteményének” tekintette azt. A megállapodásnak az Európai Unió szempontjából is ára van: Törökország pénzügyi támogatása, a vízumliberalizáció és természetesen a csatlakozási folyamat gyorsítása.

Fedinec Csilla *A migráció kérdése a válság sújtotta Ukrajnában* című előadását annak megállapításával kezdte, hogy a haza szakirodalomban Ukrajna kapcsán elhanyagolják a migráció kérdését. Az e témára irányuló kutatásában módszertanilag a kontextus-elemzésre helyezte a hangsúlyt, s főként a probléma jogszabályi környezetben történő megjelenését vizsgálta. Előadásában először a migráció fogalmát tisztázta és feltérképezte, hogyan alakult Ukrajna helyzete a 2014-es válság előtt, majd a 2014-től napjainkig tartó válságról és az ebből következő népességi, népesedési problémák elemzéséről beszélt. A jelenlévők megtudhatták, hogy Ukrajna függetlenné válása (1991) két folyamatot

indított el: egyrészt robbanásszerűen megindult a kivándorlás, másrészt megkezdődött a beáramlás, például a Balti államokból.

Az előadó a külföldi munkavállalás egyik okának az 1990-es években megindult és a 2000-es évek legelején egy időre javulni látszó, de a mai napig tartó gazdasági válságot emelte ki. Ezzel párhuzamosan azt is fontosnak mondta, hogy 2014-ig egyáltalán nem volt jellemző – akár határon belülre, akár határon túlra irányuló – helyváltoztató életmód az országban, miközben a családok közel 20%-a dolgozott külföldön. Ebben a nagyjából húsz éves periódusban munkavállalási célországként Csehország, Lengyelország, a déli országok közül pedig Olaszország, Spanyolország, Portugália jelent meg. A válság és annak a népességre gyakorolt következményei kapcsán az előadó külön is kiemelte a Krím elvesztését és a keleti megyékben zajló „hibridháború”-t. A Krímet és keleti megyéket együtt egyébként „terroristaelhárító műveleti területeknek” nevezték, hogy elkerüljék a „háború” szó használatát, ahol a résztvevőknek egyértelműen az egyik vagy másik oldalra kell állni, a jogszabályokban pedig ezeket „ideiglenesen megszállt területeknek” nevezik. Az érintett területeket elhagyók neve korábban „kényszeráttelepülők”, majd 2013 után „országban belüli menekült”. Ezzel összefüggésben Ukrajna „papíron” létrehozta az Országban Belüli Menekültek Minisztériumát, de maga a szervezet mindmáig nem állt fel.

A Krím térségét és a keleti megyéket elhagyók ugyanakkor nem költöztek külföldre, hanem országban belül „keringenek”, s az ily módon vándorlókhoz – a kijevi és nyugati megyék lakosait kivéve – a lakosság általában semlegesen vagy pozitívan viszonyul. Meghökkenítő adat, hogy jelenleg 3-4,5 millió nem hivatalos ukrán munkavállaló él különböző európai államokban. E nagy szám kialakulásában nem csak gazdasági tényezők játszottak szerepet, hanem tömeges katonai behívások is (ezekből 2013 őszén volt az utolsó) Ezek olyan embertömegeket is megmozgattak, akik nem mentek volna külföldre.

Ukrajna népessége a 90-es évek elejétől folyamatosan csökkenő tendenciát mutat: 2001-ben a népszámlálási adatok szerint 48,9 millióan éltek ott, 2013-ban már csak 45 millióan, 2016-ban pedig a Krímmel s a keleti megyékkel együtt körülbelül 42 millióan. Egy ENSZ- prognózis szerint 2025-re 30 millió lesz az egykor 52,2 millió ország lakossága.

Baumann Tímea *Magyar transznacionális családok tagjainak kapcsolatteremtési stratégiái és kötődési mintázatai* cím alatt ismertette egy antropológiai kutatócsoport tagjaként végzett médiaetnográfia irányú kutatásait. Ebben a szülő-gyermek kapcsolat médiában való megjelenítésével foglalkozott, amelynek fő kérdései: hogyan tartható fenn a szülő-gyermek kapcsolat földrajzi távolság esetén, milyen hatások és ellenhatások lépnek fel a technológiai és társadalmi folyamatok között, illetve azok hogyan manifesztálódnak különböző interakciókban és a nevelési gyakorlatban mind családon belül, mind kívül. Mint látható e problémák elsősorban a migráció mikrotársadalmi következményeihez kapcsolódnak. Az Ausztriában és Németországban munkát vállaló magyar családokat vizsgált. Megtudtuk, hogy a magyar migránsok döntő többsége, 91%-a Ausztriában él (eszerint a sokat emlegetett londoni magyar bevándorlókat is megelőzik), valamint a 2000 és 2013 közötti felmérések alapján egyértelműen Ausztriában és Németországban is növekedett a magyar bevándorlók száma az elmúlt években. Az Ausztriában munkát vállalókat a napi vagy heti ingázás jellemzi, addig a Németországban dolgozókat a ritkább heti ingázás, főleg pedig a tartósabb vagy átmeneti betelepülés.

A kutató résztvevő megfigyelést végzett, így módjuk volt a dialóguselemzésre és a kontextus-vizsgálatra. Ennek során négy magyar családot vizsgált meg mindennapjaikban. A családok rövid bemutatása után a hallgatóság megismerhette az egyes családok médiahasználati szokásait. A Magyarországról Ausztriába ingázók családjaiiban a mobiltelefon-használat (sms, okostelefon, képek megosztása) a jellemző, a Németországba ingázókéban pedig ezek mellett a skype és facebook-interakció is. A kutatók egyébként számos más vonatkozásban is elemezték a családon belüli szerepeket és a családtagok kommunikációs stratégiáit.

Tarrósy István *Elhanyagolt diaszpóra? Afrikaiak Magyarországon és a volt keleti blokkokban* című előadását azzal a kérdéssel kezdte, hogy mellőzöttnek tekinthetjük-e az afrikai diaszpórát Magyarországon, illetőleg megjelenik-e célországként Magyarország az afrikaiak körében? A migráció fogalmának tisztázása után Tarrósy a magyar afrikai közösségek legfontosabb jellemzőiről, azután pedig a magyar migrációs helyzet sajátosságairól beszélt. Kiemelte, hogy az afrikaiak a közhiedelemmel ellentétben alig vesznek részt a nemzetközi vándorlásban. Az afrikaiak

a kontinensek közötti vándorlás helyett sokkal inkább régiókon belül mozognak, tehát esetükben sokkal inkább vizsgálható a kontinensen belüli, intrakontinentális migráció. Vannak természetesen afrikai vándorok az európai térségben is, de számuk nem jelentős. Megtudtuk, hogy napjainkban körülbelül 4.500 afrikai él Magyarországon, de hazánk nem tekinthető számukra célországnak, mert nincsenek „diaszpóra-kötődéseik”.⁷ Az országban való jelenlétük azonban az előadó szerint nagyon hasznos, mert tényleges hidat tudnak képezni saját volt anyaországaik és a választott hazájuk között. Az afrikai kontinens felértékelődésében van – állította –, a globalitás nagyon fontos „politikai irányvonal”, amiben a keleti és déli nyitás is definiálódik. A jövőben – hangsúlyozta – fontos lesz, hogy az afrikai migránsközösségeket összekössük a külpolitikai állásfoglalásokkal. E tekintetben folyamatos kutatások folynak és publikációk születnek.⁸ Mindemellett az előadó az egyik legfontosabb dolognak a különféle kultúrák megismerését tartotta.

Andrássy György *A bevándorlók integrálásának elvi kérdéseiről* című előadásából megtudhattuk, hogy a magyar nyelv jogállását érintő emberi jogi problémák nem csak a kulturális és vallási emberi jogokkal állnak szoros kapcsolatban, hanem a bevándorlással és a bevándorlók jogaival is, tehát egy olyan kérdéssel, ami ma nagyon is aktuális. Ezért úgy vélte, hogy a magyar nyelv jogállásának meghatározása jó kiindulópont a bevándorlókat is megillető kulturális és vallási emberi jogok elméleti átgondolásához. Előadása bevezetésében az olyan hagyományos befogadó államokról beszélt, mint az amerikai kontinens államai, valamint Ausztrália és Új-Zéland, illetve kiemelt figyelmet fordított az

---

⁷ Ezt egyébként mások másként látják, Speidl Bianka migrációkutató (Migrációkutató Intézet) például így: „Észak-Afrika és a Közel-Kelet mellett, Afrika szubszaharai térségéből is tömegek kelhetnek útra, hogy új helyre költözzenek, mert országukban nem lesz elég élelem. E közben a nyugati vezetők egy része pozitívan beszél a bevándorlásról, pedig az Európa létét veszélyezteti.” Interjú. Forrás: <http://www.hirado.hu/2016/09/14/nem-csak-a-muszlimok-aradata-zudulhat-europara/?source=hirkereso>

⁸ Például: Tarrósy István: Afrikai migrációs folyamatok. In: *Migrációs tendenciák napjainkban*. Szerk.: Glied Viktor-Tarrósy István-Vörös Zoltán. Publikon Kiadó, Pécs, 2014. 9-25. o. Készült az Európai Integrációs Alap/Belügyminisztérium által finanszírozott EIA/2013/3.7.5. azonosítószámú „Migrációs tendenciák napjainkban” nevű projekt keretében.

Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának tartalmi elemeire, Roosevelt asszony híres beszédére, valamint mindezzel összefüggésben az önkéntes asszimiláció elvére is. Emlékeztetett rá, hogy Európa – történetileg szemlélve – hosszú ideig csak kibocsátó kontinens volt, ma azonban egyre inkább nemcsak kibocsátó, hanem befogadó is. Egy sor problémával ezért egyszerre kell szembenéznie, ilyen például a történelmi és a bevándorló kisebbségek jogainak, főként nyelvi, vallási és kulturális jogainak problémája.

Az előadás középpontjában a nyelvhasználat szabadságának kérdése állt. Ez egy ma még csak kevésbé elismert szabadság, és az előadó amellet érvelt, hogy ez a szabadság tulajdonképpen egy szabadságjog vagy emberi jog. Három ponton mutatott rá a nyelvi jogokkal kapcsolatos elméletek gyenge pontjaira. Először is, a hivatalos nyelvvel összefüggő jogokat általában kompromisszum-jogoknak és nem emberi jogoknak tekintik, abból kiindulva, hogy e jogok elfogadása szinte sehol sem volt mentes a politikai kompromisszumoktól, például az emberi jogok nemzetközi egyezményeinek elfogadása sem volt ettől mentes. Másodsor, elméleti szempontból kiküszöbölhetetlennek tartják a hivatalos nyelv intézményével kapcsolatos nyelvi megkülönböztetést, mely úgy keletkezik, hogy az államok csak egy, legfeljebb két-három élő nyelvet választanak hivatalos nyelvvé, holott jóval több nyelvet beszélnek területükön. Harmadsor, az előadó szerint téves a legtöbb elmélet azért is, mert a hivatalos nyelvvel kapcsolatos jogok nem csupán relevánsak emberi jogi szempontból, hanem maguk is emberi jogok, hozzátartoznak egy emberi joghoz, a nyelvszabadsághoz. Ez utóbbi tézisét a konferencián csak vázolta – részletes elemzését és bizonyítását máshol fejtette ki.⁹ A vázolt problémák megoldását az előadó abban látta, ha felismerjük, hogy a hivatalos nyelvvel összefüggő jogok mindenkit megilletnek, de nem mindenhol, azaz területhez kötött emberi jogok, hasonlóan a politikai jogokhoz, így például a választójoghoz, mely szintén mindenkit megillet, de

⁹ Legújabb elemzéseként lásd: Andrassy György: A magyar nyelv jogállása, a kultúra-szabadság és egyes emberi jogok területéhez kötöttsége. In: *JURA* 2016/1. 5-24. Az előadó ezt a tézisét a következő művében fogalmazta meg először: Andrassy György: *Nyelvszabadság. Egy egyetemes elismerésre váró egyetemes emberi jog*. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2013. 424 oldal.

nem mindenhol a világon. A területhez kötött emberi jogok tézise egyszerre oldhatja meg a történelmi és a bevándorló kisebbségekhez tartozó személyek jogainak problémáját: a történelmi kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van saját nyelvük hivatalos nyelvként való használatához, saját vallásuk és kultúrájuk állami védelméhez és támogatásához, a bevándorló kisebbségekhez tartozó személyeket pedig nem illetik meg ezek a jogok a befogadó államokban. Persze őket is megilletik e jogok, csak nem a befogadó, hanem a származási országaikban.

Összességében a Hungarológiai Kongresszus „A migráció jogi aspektusai és társadalmi, kulturális hatásai” szimpóziuma igen színes képet adott a migrációs kérdések elemzésének mai állásáról. Pontosan tükrözte a problémakör kutatásának szerteágazó jellegét, s a különböző elemzéseket ennek ellenére is összetartó közös szálakat mutatott be. Például azt – számomra ez volt a legfontosabb –, hogy a migrációs problémákat elsősorban *történeti kontextusban* érdemes kezelni, mert csakis így lehet megérteni.

Gulyás Éva¹⁰

Európai szociális modell – globalizációs prés alatt

Busek, Erhardt – Brandstaller, Trautl: Europäisches Sozialmodell versus Globalisierung. = Europäische Rundschau. Jahrgang 44. 2016. 1. no. 19-26. p.

Az európai kérdéseknek szentelt folyóirat rokon tárgykörű elemzések sorában közli Erhard Busek és Trautl Brandstaller Ausztriával kapcsolatos közös könyvének (*Republik im Umbruch: Eine Streitschrift in zehn Kapiteln*, 2016 – „A Köztársaság válaszut előtt: vitairat 10 fejezetben”) egy általánosabb érdekű fejezetét. A két kiváló politikai elemző: Busek (* 1941) – az Osztrák Néppárt színeiben kiérlelt politikai tapasztalataival, Brandstaller (* 1939) – az osztrák liberális-baloldali sajtóhoz kötődő

---

¹⁰ A szerző okleveles interkulturális és pszichológiai szakértő (ELTE), és igazgatásszervező (NKE), valamint a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója. E-mail: gulyas.eva@uni-nke.hu.

évtizedes gyakorlattal felvértezve a kötet célkitűzésének megfelelően ausztriai nézőpontból értékeli a jelenségeket, miközben az értékelés minden ponton rálát Európa egészére is. Világnézetileg eléggé ellenkező politikai reputációjukból fakadóan gyakran egymással is vitázva álláspontjaik – a meggyőző erő javára – meglepően gyakran kerülnek közel egymáshoz.

*

A második világháborút követő újjáépítési láz talaján teret nyert „szociális piacgazdaság” gazdaságpolitikai stratégiája és gyakorlata a Marshall-tervvel is segített Európa nyugati térfelén a liberális piacgazdaság és az irányított gazdálkodás szélsőségei között választ középutat. Az elképzelések jóval korábbi skandináv (Per Albin Hansson), majd brit előzményekre (Sir William Beveridge, John M. Keynes) mennek vissza, és a német „ordoliberalizmus” tanításaival (Alfred Müller-Armack, Wilhelm Röpke stb.) érlelődnek tovább. Első látványos eredmény: a nyugat-német „gazdasági csoda” – a termelés gyors felfutása a társadalom széles rétegeire kiterjedő jólét kibontakoztatásával. Az azonos fejlődés tágabb körű eredményei – a „jóléti társadalom” közös nevezőjén – valamivel később beérnek nyugatabbra is, és nemkülönben északon; kevésbé Dél-Európában. Lényeges ismérvei a társadalmi szolidaritás parancsát követő segélyezési politika mellett a maradandó távra szóló társadalombiztosítás, a tervezhető bér- és foglalkoztatáspolitikai, a széleskörűen támogatott oktatás és művelődés. Ausztria a szövetséges megszállásnak véget vető 1955-ös „államszerződéssel” lényegében már készen kapja, ha nem is az eredményeket, mindenestre azonban a modellt, és jobb-, illetve baloldali politikai váltógazdasága jó eredménnyel egyengeti a gazdasági növekedés és a szociális partnerség egyensúlyi folyamatait.

A történeti értékelés teljes elismeréssel adózik az érdekütközések intézményes kiegyenlítését felvállaló szociális modell európai gyakorlatának (*Jeremy Rifkin: The European Dream, 2004; Tony Judt: Postwar: A History of Europe Since 1945, 2005*), de látja egykorú kifejlődésében foglalt nagyfokú törekenységét is: az 50-es években a gyar-

matokról még olcsón beszerezhető nyersanyag állt rendelkezésére, a kelettel folyó hidegháborús verseny kényszere jótékonyan növelte a vállalati szféra kompromisszumkészségét, a politikai ideológiák pedig kölcsönös megbékélésre törekedtek – egy sor kedvező körülmény, melyek megléte hosszabb távra tulajdonképp nem volt garantálható. Mintegy két generáció átfutásával egyszeriben kitűnt a társadalom fokozatos „előregedése”; úgy látszott: az egyeztetett szociális modell tartalékai előbb-utóbb kimerülnek, s el fog következni a törési pont, ahol a gazdaság a társadalmi alku kötelmeiből egyik napról a másikra kihátrál. Ezt már előrevetítette az elmélet hirtelen visszakanyarodása is a maga libertariánus ősfilozófiájához. (A fordulat éppen Friedrich von Hayek korábbi osztrák iskolájához kapcsolódik.) A neoliberais váltás nem mellékesen 1989 keleti-európai rendszerváltásával esik egybe, keleti irányban alkalmat adva az újra falánkká vált tőke szabad betörésére, mielőtt még a nyugati államközösség megkísérelte volna megkopott, de még élő modelljének átpltántálását az érintetlen talajba. A gazdasági neoliberalizmus menlevele a leomló határok mentén végleg kibomló transzkontinentális globalizálódás, melynek vonzatában a fejlettek a világszerte feltörekvő „fejlődő” országokkal konkurálnak, és ennek során a „fejlődő” körön belül készenlétben álló olcsó munkaerő versenyére is rákényszerülnek. A fejlett államok gazdasági növekedése – globálisan szétterülve – önmagában lelassul (még messze a 2008-as pénzügyi világválság előtt), a dolgozó rétegek fokozatosan elszegényednek, újra elhatalmasodik a társadalmi egyenlőtlenség. (Ide vonatkozólag felveszi a folyóirat egyébként Anthony B. Atkinson 2014-ben kiadott, javaslatokkal is élő *Inequality* című művének szerzője által autorizált összefoglalását.) A nyugat-európai jóléti állam átadja a helyét a szociális olló mentén tágra nyíló egyenlőtlenség társadalmának, miközben a rendszerváltó országok – immár mint „fejlődők” – távol attól, hogy bármiféle „modell” lehetne birtokukban – többnyire vegetálnak. A nagy hévvel meglovagolt globalizációs hullámmal, úgy tűnt: egyelőre csak maga a válság „globalizálódik”.

A szociális piacgazdaság évtizedeken át sikeres, polgárainak nagy többsége számára gyümölcsöző európai modelljével kapcsolatban tisztában kell lenünk valami mással is. Gyakorlata kezdettől fogva százezerszám igényelte, illetve elfogadta, és fogadja máig a kontinens határain belül és kívül verbuvált vendégmunkások és hívatlan munkavállalók, bevándorlók alkotó közreműködését; kései kontingenseik épp a rendszerváltó országokból járnak át, számítva akár letelepedésre. (A bécsi munka világát közelről megfigyelve kézzelfogható: egyes szakterületek szinte, és nem „eltartásképpen”, kizárólag külföldieket foglalkoztatnak, általában a közvetlen szomszédságból.) Ez azt is szemlélteti: az európai nyugat a jóléti állam alapjainak biztosítása és a megingott egyensúly esetleges visszaállítása során jelentős számarányokban érdekelt a munkamigráció körébe vonható bevándorlók letelepítésében és gazdasági-társadalmi integrációjában, mint ez demográfiai viszonyaiból következik. Integrációjuk során a sokelemű lakossági közeg multikulturális karakterének állandósulása, mint az moszlim viszonylatban a török vendégmunkás kör vagy a francia posztkoloniális nemzedékek begyökerezésével már korán bebizonyosodott, lényegében ugyan elkerülhetetlen, de nem akkora ár, hogy tartózkodni kellene tőle. (Bécs mai Bábele talán semmivel sem bizarrabb, mint száz év előtt a császári időszakban.) A vonatkozó létszámkeretekbe – legalább Németországról vagy Ausztriáról beszélve – pedig adott, szűkebb hányadában talán még az ezredforduló ama tömeges migráns- és menekülthulláma is belefér, amely a távoli gazdasági és politikai válságövezetekből útnak indult földönfutók és elvándorlók köreit öleli fel, és részben kompatibilis lehet a munkamegosztásban.

További kérdés természetesen a még tovább szélesedő, a mobilitás globalizációját (mobilnet kapcsolat stb.) megtestesítő migráns- és menekültáradat egészének a kezelése. Látni kell: az európai szociális állam még élő imázsa és a régió töretlen konszolidációja csábítja a tömeget, de természetesen a Közel- és Közép-Kelet vagy Észak-Afrika felől közvetlenül útjába is esik a vándoroknak. E tekintetben nyilvánvalóan világméretű migráns- és menekültválságról beszélünk, melynek csak közös, globális megoldása lehet, alapvetően a válságpontok pacifikálásával, a helyükből kiszakadt tömegek visszavezérlését bele-

értve. Az osztrák társadalomnak sokirányú tapasztalata halmozódott fel a nagy meneküléshullámok idején megélt „átmenő” forgalomról – a háború után kiűzött határon túli németek, a magyar 1956-os diszsidensek, a rendszerváltás pillanatában a határokon kitóduló tömegek vagy a jugoszláv háborús menekültek átvonulásával. Bécs volt az első állomás, és maradtak is Ausztrián belül sokan, mások idő teltével azonban továbbmentek, és valahol célba értek, esetleg vissza is tértek honukba. Mindannyian szeretnénk remélni, hogy Európa egésze is átvészeli a most rázúdult áradatot. A szociális modell megmentése, illetve újrateremtése mint feladat most a migráns- és menekültválság rendezése érdekében folytatandó erőfeszítésekkel kiegészülve vár a kontinens államközösségére, mint helyi tennivalóiban egyes országaira is. A válságkezelés addig is a szolidaritás és türelem erényeit feltételezi, a riadalom hisztériája vagy a puszta gyűlölség rossz tanácsadó lenne. Ausztriának is össze kell szednie magát, hogy – a civil szférát is beleértve – megállja helyét ebben a nagyon kielezett helyzetben.

Komáromi Sándor

Törökország: vízumliberalizáció – felemás adatvédelem – uniós bevándorlók kettős állampolgársága

Yiğitbaşı, Kubilay: Doppelte Staatsbürgerschaft für die türkischstämmige Bevölkerung in Österreich? = Europa Ethnica. 73. Jg. 2016. No. 1-2. 17-22. p.

Törökország közismerten nehéz partnernek számít akár szélesebb körű együttműködések színterein (mint az uniós csatlakozási tárgyalások fordulóiban is), akár kétoldalú államközi kapcsolatok terén. Ennek megnyilatkozási formája többek között: a tárgyalási folyamatokat keresztező követelőzés, mint például a schengeni vízumliberalizáció sürgetésével kapcsolatban. Brüsszel a csatlakozási kritériumok török részről történő teljesítésének függvényében vállalta fel a témát, majd pedig – a 2016. márciusi migrációs egyezmény részeként – a gyorsítást is, csak hogy nem engedhetett a kritériumokból. Ezzel szemben éppen Törökország kez-

dett fenyegetőzni, többek között a migrációs egyezmény felmondásával, ha az eredetileg megállapodott határidőre időpontra (2016. június vége!) nem lenne meg az eredmény.

A kritériumok teljesítésének elhúzódása miatt eredmény júniusra természetesen nem lett. Ha figyelembe vesszük, hogy a kulcskritériumok egyikeként az adatvédelmi szabályozás, az adatfeldolgozás és -szolgáltatás személyi biztonságának erősítése volt megszabva, látható: az ügy ördögi körben mozog. A török parlament sok éves előkészítő munka után 2016 márciusában elfogadta ugyan az ország első, korszerűnek szánt, Európával kompatibilitásra törekvő, egységes adatvédelmi törvényét, a gyakorlati végrehajtásáról azonban még jó ideig nem lesznek mérhető tapasztalatok, nem is beszélve a schengeni országok vonatkozó szabályozásával való fokozatos egybehangolásáról.

Mindeközben a kölcsönösség török áthágása nyomán már burjánzanak is a visszásságok – egyebek mellett a török bevándorlók állampolgári befogadása körül. Vegyük példának Ausztriát, de hasonló a helyzet a ca. tízszeres bevándorló-létszámmal küszködő Németországban is. Ausztriában a hivatalos statisztika mintegy 273 ezer török bevándorlót számlál (2016. májusi adat), akik nagyjából már elnyerték osztrák állampolgárságukat. Hivatalosan 114 ezerre rúg azoknak a száma, akiknél ez egyelőre még nem történt meg. Bizonyos ugyanakkor, csak statisztika nincs róla, hogy az osztrák állampolgárságba befogadott török migráció tagjai – törvényen kívül – sok esetben fenntartják, illetve visszaszerzik az anyaországi állampolgárságot, azaz de facto kettős állampolgársággal rendelkeznek. Egyes, nem ellenőrizhető becslések szerint az arányuk akár a 80 %-ot is eléri.

Az osztrák állampolgársági törvény, az európai államok többségéhez hasonlóan, adott, rendkívüli kivételektől eltekintve konstans formában nem ismeri el a kettős állampolgárságot: a bevándorló tíz (német viszonylatban újabb nyolc) évi folyamatos ott-tartózkodással és öt évi, állandó letelepedéssel (további feltételek mellett) elért jogosultsága az anyaországi vagy más állampolgárságról történő nyílt lemondás (illetve ennek folyamatba tétele) mellett realizálódik. (A házastársra, illetve a lemenőre megfelelő feltételekkel kiterjeszhetően.) Mármost török szabályozás semminemű tiltással nem él ezzel kapcsolatban, és az illetékes

hatóság a külföldre szakadt polgár lemondási szándékának nyilvántartásba vétele során fenntartja s még fel is ajánlja az újrachonosítás lehetőségét az idegen állampolgárság törvényerőre emelkedését követő keltezéssel. Anélkül természetesen, hogy a partnerhatóság beavatná vagy egyáltalán az aktust hivatalosan kihirdetné a közlönyében). Kezdetben személyi kártyát rendszeresítettek afféle biztosítékkal a fontosabb anyaországi szolgáltatások elérhetősége érdekében, majd áttértek a tényleges állampolgárság visszaállítására.

A kettős állampolgárság hasonlíthatatlan előnyei a migráns szempontjából összeadódnak (az egy sorkatonai szolgálat kivételével); az anyaország nemzetpolitikailag érdekelt benne. A török bevándorlók kettős állampolgársága osztrák nézőpontból ezzel szemben – a tényinformáció ellenőrizhetetlen voltára is tekintettel – bizalmi és nem utolsósorban biztonsági kérdés. Az osztrák hatóságok jó okkal mondják fel az adományozott állampolgárságot, amint a törvényszegés esetről-esetre, valamilyen mellékszálón végigvezetett ügyintézés során a kettős állampolgárság napvilágra kerül. Az egyoldalú török gyakorlat tulajdonképp kimeríti a kötelezettségszegés vétségét ama, 1964. évi 8. sz., Ausztria és Törökország által egyként aláírt nemzetközi egyezmény vonatkozásában, mely az ET nemzetközi személyi jogállapoti bizottságának (CIEC) égisze alatt az állampolgárság adományozása és információcseréje tárgyában létrejött. Nos, Törökország a hivatalos osztrák felszólamlásokra válaszul egyelőre inkább felmondta ezt az egyezményt (2010). De visszaszámolva szembe megy a csatlakozási folyamatot vagy épp a vízumliberalizáció előrehaladását érintő tárgyalásokkal és egyeztetésekkel is. – Groteszk fordulatot eredményezett egyébként a török adatvédelmi törvény előkészületeihez kapcsolódva munkába vett személyi adatbázis – valamilyen kibertámadásnak köszönhetően – nyilvánosságra került, 2008 körüli állásának megfelelő, teljesnek látszó adatállománya. Az osztrák hatóságok, ha akartak, ebben már kedvükre halászhathattak kettős állampolgárok után.

Komáromi Sándor

A kontextus szerepe: aktivizmus és beletörődés a Londonban dolgozó filippínó háztartási alkalmazottak körében

Wallman, Sandra & Hayakawa, Tomoko: The Capability of Context: Activism and Resignation among Filipino Domestic Workers in London = Slovak Ethnology 64, no. 2, 123–133. p.

A munkavállalási szándékkal érkező bevándorlók, akik ideiglenes, bizonytalan vagy hamis tartózkodási engedéllyel rendelkeznek egy számukra idegen országban, különösen ki vannak téve a kizsákmányolás veszélyének. A szerzők Londonban dolgozó, fülöp-szigeteki háztartási alkalmazottakkal készített interjúk segítségével vizsgálják meg, hogy hogyan reagálnak a bevándorlók a jelenlegi körülményeikre, az igazságtalanságokra és a kiszolgáltatottságra. Reakcióik a teljes beletörődés és a tevékeny aktivizmus spektrumán belül változnak. A cikk elsősorban a kontextus szemszögéből nézi meg a migránsok választát, azaz hogy egy-egy kontextus egyáltalán milyen reakciót tesz lehetővé, vagy minek van több ott és akkor értelme. Az adott időben és helyen lehet, hogy nincs lehetőség az aktivista fellépésre, és a beletörődés az egyetlen választás. Ugyanakkor, ha az ezen az áron megkeresett és hazautalt pénz a gyerekek iskolába járását vagy az idős szülők kórházi ápolását biztosítja jelenti, illetve egy jobb jövő reményét a hazájukban, akkor a pillanatnyi rezignáció egy tudatos, jövőre összpontosító stratégia is lehet. Így értelmezve a beletörődés és az aktivizmus nem két ellenpólust képvisel, hanem az egyén által az adott helyzet lehetőségeihez igazított döntést.

Az Egyesült Királyságban évente kb. 16 000 háztartási alkalmazott kap tartózkodási és munkavállalási engedélyt. 2008-ban mintegy 136 000 külföldi háztartási alkalmazott élt az országban, de jelentős részük csupán „ideiglenes” bevándorló, aki idővel hazatér majd saját országába. Többnyire olyan nőkről van szó, akik fejlődő országokból érkeznek, pl. Indiából, Indonéziából és a Fülöp-szigetektől. A szerzők egy olyan esettanulmányt mutatnak be, amelyet fülöp-szigeteki háztartási alkalmazottak körében végeztek. A vizsgálatban 15 filippínó migráns és az őket támogató szociális munkások vettek részt; az interjúk Londonban, 2014 júliusától 2015 júniusáig készültek. A terepmunka nagy része belvárosi

templomokban zajlott, mivel ott gyűlnek össze vasárnaponként a filippínó bevándorlók. Minden migráns interjúalany élt és dolgozott már külföldön azelőtt is, hogy Nagy-Britanniába érkezett volna. A kérdések a migrációs múltjukra, az étellel és a munkával kapcsolatos tapasztalataikra és a jövőbeli terveikre vonatkoztak.

A háztartási alkalmazottak általánosságban nagyon keresettek a gazdag országokban, illetve ott, ahol a nők a háztartáson kívül is dolgoznak, és ahol az idősek egyre népesebb táborának gondozásra van szüksége. Ennek ellenére a migránsok által végzett háztartási munka értéke igen alacsony, és többnyire „láthatatlan” a társadalom számára. Különösen igaz ez Nagy-Britanniára, ahol 2012 óta megváltoztak a bevándorlással kapcsolatos jogszabályok: a munkavállaló vízumát a munkaadó birtokolja, tehát ha a háztartási alkalmazott egy jobb munka reményében ki akar lépni ebből a viszonyból, elveszíti legális tartózkodási lehetőségét, és bármikor kitoloncolható.

Jelenleg nincs olyan rendszer, amely hatékonyan biztosítaná a migráns munkavállalók szociális jólétét. Ezek az alkalmazottak gyakran kizsákmányolás, abúzus, emberkereskedelem, illetve csalás áldozatai lesznek, mivel még a hatályos jogszabályokat sem sikerül betartatni. Az elszigeteltség is problémát jelent. Mivel ezek az emberek reggeltől estig dolgoznak és muszáj pénzt keresniük, amit hazaküldhetnek a családjuknak, nincs se idejük, se fölösleges pénzük az egymással való kapcsolatok kiépítésére. A magánéletben sokaknak szinte nincs is kapcsolata brit állampolgárokkal. Ráadásul, míg az elesett bevándorlókat a szak-szervezetek, a helyi hatóságok és az önkéntes szervezetek is felkarolják, a háztartási alkalmazottak szociális helyzete, illetve munka- és lakókörülményei felett senki és semmi nem őrködik.

A Londonban dolgozó filippínó bevándorlók meglehetősen transznacionálisak: Nagy-Britanniában és más országokban is ismernek más honfitársakat. A munkakörülményeik változók, de általános probléma körükben az alacsony fizetés, a kihasználás és a szexuális vagy egyéb fizikai abúzus. Éppen ezért egyesek támogató csoportokat hoztak létre, hogy szolidaritást és támogatást kínáljanak elszigetelt honfitársaik számára. Gyakorlati segítségként felvilágosítják őket emberi jogi ügyekben, elmagyarázzák a bonyolult bevándorlási jogszabályokat, és gyakran be

is fogadják a munkaadójuktól a rossz bánásmód miatt elmenekült asszonyokat. Ezek az önszervező csoportok más humanitárius szervezetekkel is együttműködnek, és a közösségi házakat és a templomokat látogatva igyekeznek elérni a segítségre szorulókat. Távolléti célként helyi és nemzetközi kampányokat szerveznek, leginkább az internet és a Facebook segítségével.

Az, hogy a filippínó alkalmazottak mennyire aktívak és milyen tevékenységeket végeznek, attól is függ, hogy éppen a világ melyik városában vannak, azaz a kontextus milyen lehetőségeket rejt magában. Hongkongban például vasárnaponként a hét fénypontját jelenti a filippínók számára, hogy összegyűlhetnek a központi parkban, és együtt ehetnek-ihatnak, és társasági életet élhetnek. Az összejövetelek rendszeressége és láthatósága egyben azt is jelenti, hogy az újonnan érkezettek hamar megtanulják, hol szerezhetnek barátokat, vagy honnan kérhetnek segítséget. Londonban viszont sokkal kevésbé vannak „szem előtt” ezek az alkalmak. Egyrészt az esős időjárás nem teszi lehetővé a spontán kültéri rendezvényeket, másrészt a helyi szabályozások miatt nem lehet korlátlanul elfoglalni egy-egy közterületet, harmadrészt pedig el is kell jutni a helyszínre, ami pénzbe kerül, a londoni tömegközlekedés pedig drága. Az itteniek alternatív megoldásként az internet segítségével tartják a kapcsolatot egymással, illetve ott adnak hírt a kampányokról, mivel mobilja vagy táblagépe mindenkinek van, és ezek a szolgáltatások viszonylag olcsók az Egyesült Királyságban. Másrészt a templomokban gyűlnek össze vasárnaponként, hiszen a legtöbb fülöp-szigeteki bevándorló gyakorló katolikus, és itt a lelki igényeik mellett a társasági élet iránti igényük is kielégíthető.

Annak ellenére, hogy Londonban nem ritka az abúzus és az alkalmazottak kizsákmányolása, a filippínók mégis gyakran említik, hogy az Egyesült Királyság „fair” társadalom. Ez alatt azt értik, hogy a helyzetük valamivel jobb, mint a más országokban (Hongkongban, Tajvanon, Szaúd-Arábiában vagy Kuvaitban) élő honfitársaiké. A filippínó aktivisták szerint ez a nézet meg is gátolhat egyes áldozatokat abban, hogy jelentsék az ellenük elkövetett atrocitásokat. Ugyanakkor, bár hisznek a brit társadalom fair természetében, azt is látják, hogy a társadalomban jelen vannak a bevándorló-ellenes érzelmek és politikai retorika is, és ez

utóbbi az elmúlt években hatással volt a bevándorlási jogszabályokra is. A britek elkezdtek féltetni a „megélhetési bevándorlóktól” az iskolákat, az egészségügyi rendszert és a szociális lakásokat. Jelenleg a háztartási alkalmazottak maximum 6 hónapra kaphatnak munkavállalási engedélyt, amely nem hosszabbítható meg. Az engedélyért folyamodóknak 16–65 év között kell lenni, nem hozhatják maguk után a családjukat és nem telepedhetnek le tartósan az Egyesült Királyságban. Ráadásul bármikor megállíthatja őket az utcán a rendőrség, és ellenőrizheti a papírjaikat.

Összességében tehát elmondható, hogy a kontextus nagyban meghatározza az aktivizmus lehetőségeit, ugyanakkor alkalmazkodással minden helyzetből kihozható a legtöbb. Az aktivizmus nem mindig opció, viszont ami kívülről beletörődésnek tűnik, lehet tudatosan vállalt áldozat is egy boldogabb jövő érdekében.

Pethő-Szirmai Judit

A Pinochet-recept: chilei leckék orosz liberális reformereknek a szovjet összeomlás idején (1970–2000)

Rupprecht, Tobias: Formula Pinochet: Chilean Lessons for Russian Liberal Reformers during the Soviet Collapse, 1970–2000 = Journal of Contemporary History 51, 1. no., 165–186. p.

A 70-es évektől a 90-es évek végéig számos utalás található a szovjet és orosz politikai beszédekben a véreskezű chilei diktátorra, Augusto Pinochetre. A róla festett hivatalos kép (Pinochet mint a kommunisták mumusa) többek között hozzájárult ahhoz, hogy éket verjenek a szovjet disszidensek és a nyugati baloldali értelmiség közé. A volt Szovjetunió lakosai azonban kreatívan a visszájára fordították Pinochet alakját, hogy kifejezzék az állami ideológia iránti megvetésüket. A 80-as évek végétől valóságos kultusz alakult ki a zord kommunistagyilkos alakja körül Oroszország újdonsült politikai, gazdasági és kulturális elitjében. Sokak számára az autokrata kormányzás és a szabad piacgazdaság pinocheti ötvözete tűnt ugyanis a legjárhatóbb útnak arra, hogy egyszer s minden-

korra félresöpörjék a katasztrófális gazdasági teljesítményt produkáló totalitárius rendszer maradványait. Pinochet oroszországi megítélésének nyomait követve ez a rendkívül tartalmas cikk feltárja a jelenkori történelem számos aspektusát is: a sorra elbukó gazdasági reformokat a kései Szovjetunióban, illetve az orosz liberalizmus tragikus történetét.

A latin-amerikai, kommunistaellenes katonai diktatúra iránti lelkesedés csak a szovjet állam küszöbön álló széthullásával magyarázható. A Pinochet-kultusz abszurd gyökerei azonban az 1960-as évekig nyúlnak vissza a Szovjetunióban. Akkoriban az szovjet értelmiség és a politikai elit jelentős része – a hagyományos európai baloldal felfogásának megfelelően – egyfajta forradalmi Árkádiaként tekintett Latin-Amerikára. A Kreml sokáig pénzügyi támogatást nyújtott a dél-amerikai kommunista pártoknak Havannán keresztül. Egy idő után azonban a kommunista forradalmak inkább zavaró tényezővé váltak a Kreml számára, mivel ha valahol győzött a forradalom, a győztesek pénzért könyörögtek a szovjeteknek. Ezzel szemben egy stabil, konzervatív (reakciós) rezsim problémamentes kapcsolatokkal kecsegtetett. Így történhetett az meg, hogy az 1960-as évek végére a Kreml számos autokrata rezsimmel ápolt barátságot a térségben. Ezek a „progresszív katonai rezsimek”, ahogy ekkoriban nevezték őket, számos okból elnyerték a Kreml tetszését. Óvatosan kritikus álláspontot alakítottak ki az USA-val kapcsolatban, gyakorlatias szemléletű külkapcsolatokat kínáltak különösebb kötelezettségek nélkül, ráadásul számos rezsim egy húron pendült a Szovjetunióval a földreform, illetve a bankok és a nemzeti erőforrások államosításának szükségességét illetően. Miközben a 70-es évek végétől a nyugat- és kelet-európai baloldal Nicaragua új szocialista kísérletét csodálta, a szovjet külügyminisztérium továbbra is jó diplomáciai és gazdasági kapcsolatokat ápolt többek között az antikommunista brazil és argentin tábornokokkal.

A latin-amerikai önkényuralmak pozitív megítélése és bemutatása a médiában tulajdonképpen megágyazott a későbbi Pinochet-kultusznak. A 70-es években, a chilei katonai puccs után azonban még nem ez volt a hivatalos szovjet álláspont, túl szoros volt ugyanis a kapcsolat az eltávolított kommunista elnökkel, Allendével. Bár Moszkva csupán szimbolikus mértékű pénzügyi és politikai támogatást nyújtott az első

demokratikusan megválasztott marxista elnöknek, szocialista hősként mégis nagy jelentősége volt. Ráadásul számos chilei baloldali és liberális értelmiségi a Szovjetunióba vonult önkéntes száműzetésbe a puccs után, és Brezsnyev kénytelen volt teljes szívéből elítélni a Pinochet által végrehajtott „véres fasiszta államcsínyt”. A színpalak mögött azonban a szovjet külpolitikai szakértők bírálták Allendét politikai és gazdasági fiaskója miatt. A kezdeti sikerek után ugyanis Allende súlyos gazdasági krízist idézett elő az ipari nagyvállalatok, bankok és külföldi cégek államosításával. A nettó bérek 1973-ra megfeleződtek, és az állampolgári elégedetlenség polgárháborúval fenyegetett. Így aztán ironikus módon Pinochet puccsa több előnnyel is járt a Kreml számára. Immáron nem kellett költséges pénzügyi támogatást nyújtani egy bukducsoló gazdaságnak, illetve eggyel kevesebb lett a konfliktusforrás az amerikai-szovjet hidegháború enyhülése közepette. Sőt a szovjet propagandafelelősök is örvendeztek, hiszen a katonai kormány új, baljóslatú kinézetű vezetője tökéletesen megtestesítette a „fasiszta-imperialista” kapitalizmus fő gonoszáit.

A KGB ügynökei azonnal akcióba is lendültek, hogy kiépítsék az első számú mumus imázsát: részben a valóságon alapuló, de eltúlzott történetek kezdtek terjeszteni Pinochet rémtetteiről a nemzetközi médiában. Ugyanakkor a 70-es évek vége felé, ahogy a szovjet lakosság egyre inkább kiábrándult saját kommunista pártja tevékenységéből, a nép elkezdte megkedvelni a hivatalos propaganda által fő gonosznak kikiáltott Pinochetet. A szovjet népi mitológia a 80-as években egy erős, tette kész, férfias és elszánt vezetőt látott a chilei diktátorban némi pikáns gonoszsággal fűszerezve. A disznó viccekben gyakran szerepelt Pinochet neve, sőt a hamis kutyákat és a gonosz tekintetű macskákat is róla nevezték el. Pinochet tehát a nép szemében a „kemény fiú” ikonjává vált a Szovjetunió utolsó éveiben.

Mindeközben a szovjet gazdaság képtelen volt fejlődést produkálni. Noha Sztálint követően minden egyes szovjet vezetőnek a rossz hatékonyságú utasításrendszer miatt főtt leginkább a feje, egyiknek sem sikerült felfuttatni sem a termelékenységet, sem a beruházásokat. A 80-as évek végére a kommunista vezetés is belátta, hogy a szovjet gazdaság reformja szovjet módszerekkel fizikai képtelenség. Utolsó éveiben Gorbacsovnak annyit sikerült elérni, hogy a nomenklatura konzerva-

tív tagjai eltúrték a reformjait, megőrizvén ezzel a lakosság támogatását és megmentvén a Szovjetuniót a széteséstől. A tartós sikerre azonban csak akkor lett volna esélye, ha sikerült volna végre talpra állítania a gazdaságot. 1987-ben a Központi Bizottság bejelentette a gazdaság átfogó reformját különböző nemzetközi modellek alapján. Egyes közgazdasági szakértők egy kétszektoros gazdasági modellt javasoltak, amelyben az államilag irányított gazdaság továbbra is rögzítette volna az árakat és központilag osztotta volna el a javakat, de teret engedett volna a szabad vállalkozásnak – mindezt a Kommunista Párt hatalmon maradása mellett. Sajnos mindez csak káoszt és anarchiát eredményezett. Gorbacsov ekkor retorikát váltott: a szocialista modellek után most szociáldemokrata példákat hozott fel, és Észak-Európát, Kanadát és a hispán világ egyes országait tanulmányozta, azaz Mexikó, Brazília és Spanyolország átmenetét az önkényuralmi rendszerből a gazdasági liberalizmusba. A piacgazdaságra történő váltáshoz azonban három dologra lett volna szükség: egy jól kidolgozott tervre az átmenethez, egy erős államra a megvalósításhoz és közmegegyezésre – ám ezek mindegyike hiányzott a Szovjetunióban. Amikor pedig Gorbacsov elnök és Rizskov miniszterelnök is kihátrált az eredetileg támogatott 500 napos privatizációs program mögül, a kommunisták végleg elvesztették a fiatalabb közgazdász-generáció támogatását.

A reformpárti erők tömegesen álltak át Jelcin oldalára. Amikor Jelcin 1991-ben megnyerte az első szabad elnökválasztást Rizskovval szemben, a szovjet gazdaság katasztrofális állapotban volt: az ország készlethiánnyal és a küszöbön álló éhínséggel küzdött, az infláció teljesen elszabadult. Egyértelmű volt, hogy a régi elit gondolkodásával ellentétes reformokra van szükség – így nőtt meg az érdeklődés a radikális chilei gazdasági reformok iránt. Az 1973-as puccs után Pinochet és a chilei katonaság könnyörtelenül letört minden ellenállást a régi elit részéről. Mivel belátták, hogy nem értenek a gazdasághoz, egy fiatal, chilei közgazdászokból álló csapatot bíztak meg a gazdasági átalakításokkal, és szabad kezet adtak nekik. A chicagói egyetemen diplomázott fiatal emberek drasztikus megszorításokat vezettek be, radikálisan csökkentették az állami szektorban dolgozók számát, eltörölték a rögzített árakat, és újraprivatizálták a bankokat és az ipari létesítményeket. Annak

ellenére, hogy Chile – nemzetközi páriaként – nem számíthatott külső anyagi támogatásra, az ország elkezdett magára találni, és az 1970-es évek közepétől a legmagasabb életszínvonalat biztosító országok egyike lett Dél-Amerikában. Pinochet a 80-as évek közepéig a lakosság támogatását is élvezte, és Chile az egész világon reklámozta saját modelljét a pártállamiságról a monetarizmusra való áttérést illetően.

A Jelcin előtt álló feladat emberfeletti volt: be kellett bizonyítania, hogy ő jobban rendbe tudja szedni az orosz gazdaságot, mint elődje, Gorbacsov a Peresztrojkával. Konzolidálni kellett az állami költségvetést, megfékezni az inflációt, a semmiből kiépíteni a piacgazdaság infrastruktúráját és a pénzügyi rendszert, miközben a lakosságot is meg kellett győzni a kapitalizmus előnyeiről és eltántorítani pl. az etnikai alapú orosz nacionalizmustól. A Jelcin csapata által végrehajtott gazdasági lépések (pl. a privatizációs jegyek, amelyeket az oligarchák szinte bagóért vásároltak fel a tájékozatlan polgároktól) azonban még nagyobb felfordulásba taszították az országot: az összeomlás réme és a bünszervezetek által irányított anarchia a legtöbb orosz kedvét el is vette a demokráciától és a piacgazdaságtól. Oroszország banán nélküli banánköztársaság lett, azaz ugyanolyan problémákkal küzdött, mint sok latin-amerikai ország: teljes mértékben ki volt szolgáltatva a világpiacnak, és hiányzott a fejlett középosztály és a jogállam.

A chilei reformokról alkotott sematikus és idealizált kép lenyűgözte a gazdasági reformereket és az új orosz üzleti elitet. Így aztán 1991 decemberében a közgazdasági tanácsadókból álló nemzetközi csapat, amely Jelcin megsegítésére érkezett, nemcsak olyan nyugati közgazdászokat tartalmazott, mint pl. Vaclav Klaus és Jeffrey Sachs, hanem köztük volt Pinochet korábbi pénzügyminisztere, Sergio de la Cuadra is, aki óvott a chilei reformok mechanikus lemásolásától, ugyanakkor hangsúlyozta a katonai rezsim szükségességét a reformok kellő határozottsággal történő megvalósításához. A 90-es évek közepén további chilei közgazdászok érkeztek Oroszországba, az orosz nemzeti bank vezetői, tudósok és politikusok pedig Santiago de Chilébe utaztak útmutatásért.

A Pinochet-recept, azaz liberális reformok végrehajtása egy autokrata politikai rendszer segítségével eredetileg arra szolgált volna, hogy segítsen megtörni a régi kommunista elit hatalmát a Szovjet-

unióban. Az 1990-es évek során azonban egyre inkább arra használták, hogy illiberális eszközök segítségével tartsanak életben liberális reformokat, szembemenvén az orosz parlamenttel és később az orosz lakosság többségének akaratával is. Az 1993-as alkotmányos válság és az 1996-os elnökválasztás is jól illusztrálta az oroszországi liberalizmus tragikus sorsát. Amikor Jelcin 1993-ban feloszlatta a parlamentet (amely egy éven át az elnök összes reformtörekvését blokkolta), – és mivel ezzel túllépte alkotmányos jogkörét, eltörölte magát az alkotmányt is –, majd fegyveres erővel törte meg az ellenállást, számos liberális gondolkodó egyfajta Pinochetként tekintett Jelcinre: ő volt a hidegvérű, szimpatikus gonosz, aki kemény kézzel oldja meg a problémákat. Úgy érezték, hogy Oroszországban csak ilyen áron törhet magának utat a demokrácia. Jelcin, hallgatva ezekre a hangokra, megvédte ugyan a liberális reformokat, de ennek az volt az ára, hogy az orosz parlament csak tessen-lássék működött. Az elnök személyesen irányította a gazdaságpolitikát, és marginalizálta az újonnan megalakult dumát és a miniszterelnököt a politikai folyamatokban. Jelcin gyakorlata, illetve elnök-központú alkotmánya ezzel szinte megágyazott Oroszország autokratikus működésének a 21. században.

Oroszországban a 90-es évek során végig jellemző volt, hogy pozitív értelemben hivatkoztak Pinochetre. Amikor 1998 októberében Pinochetet letartóztatták Londonban, és a nemzetközi média tele volt a hozzá köthető politikai gyilkosságokkal és elnyomással, a moszkvai chilei nagykövetség még mindig zsákszámra kapott az egykori diktátort támogató leveleket az orosz lakosságtól. A Pinochet-kultusz csak akkor kezdett el halványulni, amikor a korábbi KGB ügynök, Vlagyimir Putyin 2000-ben átvette az elnöki széket (Jelcin szándékával megegyezően). Pinochet azért vált kevésbé érdekessé az emberek számára, mert egyrészt Putyin megfelelt az orosz lakosság vezetőiről alkotott elképzeléseinek, másrészt pedig végre javult egy kicsit az életszínvonal. Putyin újraállamosította a kőolaj- és földgázvállalatokat, pénzügyminisztere pedig – józan monetáris politikája segítségével – stabilizálta az orosz költségvetést. Jóllehet, az orosz ipar továbbra is fejletlen maradt, az energiahordozók magas világgpiaci árának köszönhetően rengeteg pénz áramlott be az orosz gazdaságba, és elfedte a hiányosságokat. Amikor

aztán Pinochet 2006-ban elhalálozott, az orosz kommentátorok még egyszer tiszteletüket tették a 90-es évek bálványa előtt.

A Szovjetunió széthullásának és az új Oroszország kiépülésének megértéséhez észre kell venni, hogy a Pinochet-kultusz annak a jele volt, hogy a legtöbb orosz ember számára ez az időszak nem a demokratikus ébredésről, hanem a káoszról és az egzisztenciális félelmekről szólt. A gyűlölt régi rendszer összedőlt, de az anarchia, a demokratikus intézmények hiánya és a köztulajdon kifosztása a 80-as évek végén és a 90-es évek elején arra indította az oroszokat, hogy a nyugati parlamentáris udvariaskodás helyett egy olyan vasököl után áhítozzanak, amely normalizálja a közállapotokat és rendbe teszi a gazdaságot. Ugyanakkor az a tény is figyelemreméltó, hogy míg több mint egy évszázadon át az északi félteke igyekezett exportálni modern társadalmi modelljét Dél felé, a nyugat-keleti hidegháború megszűnésével a világ déli része kezdte el befolyásolni a volt szocialista európai országokat. Valahol itt keresendő annak a társadalmi modellnek a gyökere is, amely a 21. századi geopolitikában egyre előkelőbb helyet vív ki magának: a szabad piacgazdaságot működtető, nem demokratikus állam.

Pethő Szirmai Judit